

Veertigdagentijd

Leen den Besten

Vastentijd

Sinds de 4^e eeuw wordt er op allerlei manieren gesproken over een voorbereidingstijd op het paasfeest. Deze tijd wordt wel Grote Vasten of Veertigdagentijd (*Quadragesima*) genoemd. Van het begin af was het een tijd van inkeer, bezinning en gebed. Voor sommigen was het daarnaast ook een tijd onthouding en zelfs ontbering.

Bij de vormgeving van de veertig dagen voor Pasen speelden diverse teksten uit de Bijbel een rol waarin aan de periode van veertig dagen (of veertig jaar) een bijzondere betekenis wordt gegeven: veertig dagen en nachten duurde de zondvloed (Genesis 7:4 vv.), bleef Mozes op de berg Sinai voor hij de 'tien woorden' (tien geboden) ontving die de weg naar het leven wijzen (Exodus 24:18; 34:28) en was de profeet Elia onderweg naar de berg Horeb om daar God te ontmoeten (1 Koningen 19:18); Ezechiël moest veertig dagen op zijn rechterzijde gaan liggen om de ballingschap van Juda aan te kondigen (Ezechiël 4:6); veertig jaar zwierf het volk Israël door de woestijn (Jozua 5:6, vergelijk Handelingen 13:18; Hebreë 3:10, 17); na veertig dagen zou Ninevé ondergaan (Jona 3:4); veertig dagen en nachten verbleef Jezus in de woestijn voor hij in het openbaar begon op te treden (Marcus 1:13; Lucas 4:1-2). Het waren allemaal tijden van overgang, voorbereiding, boete, loutering.

Jean Léon Gérôme (1824-1924), Mozes op de berg Sinai.

Het ontstaan van de Veertigdagentijd heeft wellicht te maken met de voorbereiding van doopkandidaten (*catechumenen*, van het Griekse *katechein* = onderwijzen) op hun 'initiatie' in de paasnacht en van boetelingen op hun *reconcliatie* (verzoening) op Witte Donderdag.

Proef- en leertijd

Zij die gedoopt wilden worden, moesten voldoende kennis hebben van de inhoud van het christelijk geloof, zich oefenen in gebed en bewijzen als waardig christen te kunnen en willen leven. De proef- en leertijd van de doopleerlingen (het *catechumenaat*) duurde aanvankelijk drie jaar. Als de catechumenen naar het oordeel van de lokale bisschop hun catechumenaat met goed gevolg hadden doorlopen, mochten ze lid worden van de kerk.

In de weken voor Pasen werden ze door herhaalde rituelen en door preken op hun doop (inwijding, initiatie) in de paasnacht voorbereid. De rituelen, bestaande uit exorcismen (bezweringsen en duivel- en demonenuitdrijvingen) en handoplegging onder gebed hadden tot doel de doopkandidaten aan het rijk van satan te onttrekken en het rijk van Christus binnen te leiden.

Een nieuwe tijd brak in 314 aan. Het christendom werd staatsgodsdienst. Wie een rijksfunctie wilde hebben, moest catechumeen zijn. Vanwege de strenge boetepraktijk na

de doop stelden veel catechumenen hun doop uit tot het sterfbed. De kerk richtte zich nu op hen die in de paasnacht gedoopt wilden worden (de *electi* = uitgekozenen). Het catechumenaat kromp in tot de veertig dagen voor Pasen. Centraal stond het vasten, de ascese en de instructie van *electi*.

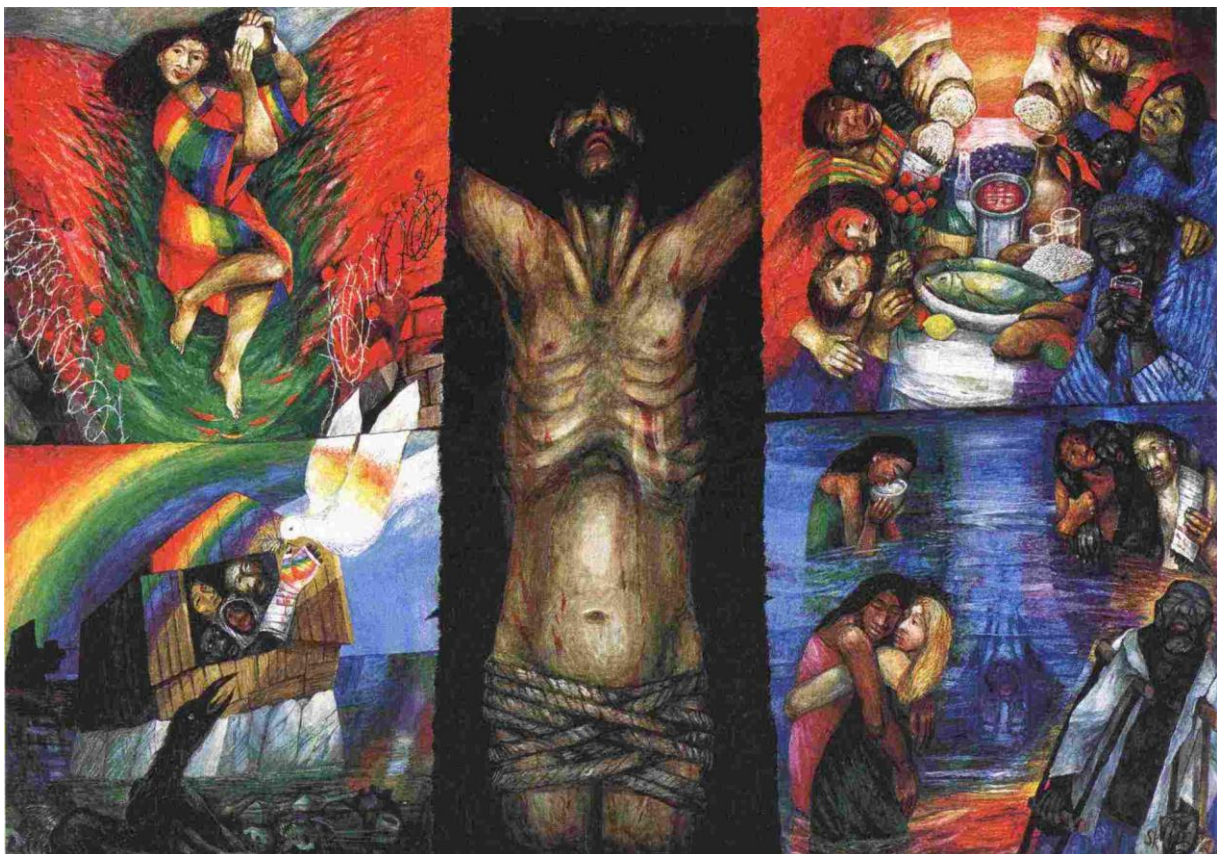
Boetetijd

Niet alle gedoopten namen het na verloop van tijd even nauw met de leefregels van de kerk. Zij die zwaar gezondigd hadden, werden in de boetestand opgenomen en mochten niet langer deelnemen aan de eucharistie. Anders gezegd: ze werden geëxcommuniceerd. Om de excommunicatie op te heffen, moesten ze, soms wel meerdere jaren, boete doen. Als de boete naar het oordeel van de bisschop voldoende was, volgde de verzoening (*reconciliatio*).

In de loop van de 4^e eeuw werd het gebruik de boetetijd in de weken voor Pasen te concentreren. De boetelingen vastten in deze tijd. Ze werden in hun boete begeleid en gestimuleerd om hun inkeer te doen slagen. Op de donderdag voor Pasen (Witte Donderdag) richtte de diaken een uitvoerig verzoek tot de bisschop de boetelingen weer in het midden van de gemeente op te nemen. De bisschop vermaande de boetelingen en sprak een plechtig smeekgebed uit. Daarna volgde de reconciliatie.

Toen geleidelijk aan de Veertigdagentijd meer en meer in het teken van de boetelingen dan van de doopleerlingen kwam te staan, werd de Aswoensdag belangrijk als het begin van de periode van innerlijke reiniging door zichtbare boete en onthouding. De boeteleerlingen werd een openbare schuldbekentenis afgenomen, as op het hoofd gestrooid en een boetekleed opgelegd. Ze werden tot Witte Donderdag uit de eucharistische gemeenschap uitsloten.

In de loop van de 8^e eeuw raakte de openbare boete in verval. Ook vrome gelovigen sloten zich nu aan bij de boetelingen en ontvingen na hen de as en het boetekleed om zich heel de vastentijd als boetelingen te beschouwen. De excommunicatie bleef achterwege.

Sieger Köder, *Hongerdoek*, Duitsland 1996.

Tijd van bezinning

In de 11^e eeuw was de excommunicatie geheel in onbruik. Het werd nu gebruikelijk gedurende de Veertigdagentijd het priesterkoor af te sluiten en het hoofdaltaar aan het gezicht te onttrekken door middel van een vastengordijn. De gelovigen werd zo aanschouwelijk gemaakt dat ze onwaardig waren om het altaar te naderen.

De Veertigdagentijd bleef voor rooms-katholieke gelovigen een tijd van vasten, zij het op den duur alleen op Aswoensdag en Goede Vrijdag. Voor protestanten was de Veertigdagentijd vooral een tijd van bezinning op het lijden en sterven van Jezus. Ze noemden deze tijd dan ook *Lijdenstijd*.

Momenteel is de Veertigdagentijd voor veel christenen een tijd waarin ze kritisch proberen te kijken naar hun stijl van leven, meer tijd vrij te maken voor spiritualiteit en meer aandacht voor (de problemen van) hun naasten te hebben. Ze bezinnen zich op levenskansen en levensvoorwaarden voor zichzelf en anderen, alsook voor toekomstige generaties. Ze leven bewust sober en eten bijvoorbeeld geen vlees, gebak of snoep en gebruiken geen alcohol. Wat ze zo over houden, delen ze met anderen.

Voorvastentijd

De katholieke kerk kent vanaf omstreeks 600 zeventig dagen om zich voor te bereiden op Pasen. Het getal zeventig is niet willekeurig gekozen. Het volk Israël leefde zeventig jaar in ballingschap in Babylonië. Die ballingschap symboliseert het in de greep zijn van de machten van schuld en dood. Een tijd van inkeer is nodig om de strijd tegen de kwade machten aan te kunnen.

In de kerkelijke traditie heten de zondagen die aan de veertigdagentijd voorafgaan: *Septuagesima* (= 70^e), *Sexagesima* (= 60^e) en *Quinquagesima* (= 50^e). Deze namen geven de afstand tot Pasen niet nauwkeurig aan, maar wijzen niettemin naar het paasfeest. De tijd die loopt van zondag Septuagesima tot Aswoensdag noemen we Voorvastentijd.

De zondagen in de Veertigdagentijd

De zondagen in de Veertigdagentijd hebben klinkende namen. Deze zijn ontleend aan de psalmen die vanouds bij deze dagen horen:

1. *Invocavit* ('Hij heeft mij aangeropen'), naar het eerste Latijnse woord van de antifoon van de introïtus (het refrein van het intochtslied, het lied dat aan het begin van de viering gezongen wordt): Psalm 91:15: 'Roep mij aan, ik geef antwoord, in de nood zal ik bij je zijn'.
2. *Reminiscere* ('Gedenk') naar Psalm 25:6 'Gedenk uw barmhartigheid, HEER, aan uw liefde door de eeuwen heen'.

3. *Oculi mei* ('Mijn ogen') naar Psalm 25:15: 'Mijn ogen zijn gericht op de HEER, hij bevrijdt mijn voeten uit het net'. *Laetare* ('Verheug u') naar Jesaja 66:10: 'Verheug u met Jeruzalem, gij allen die haar liefhebt'. In de rooms-katholieke traditie is het een blijde dag in de Vastentijd. De priester mag een rozekleurig

misgewaad dragen (de kleur van de getemperde boete, voor het eerst bekend uit de 16^e eeuw), het orgel mag spelen, het altaar mag met bloemen versierd zijn en alle teksten die in de viering gebruikt worden zijn op de toon van blijdschap gestemd. De zondag wordt gezien als een voorviering van het paasfeest en wordt dan ook wel Kleinpasen genoemd. De paus had op deze zondag de gewoonte een gouden roos te wijden, die hij aan een belangrijk persoon schonk. Dit gebruik is vermoedelijk afkomstig van een Romeins lentefeest waarbij men elkaar met bloesem versierde en verraste. In sommige landen wordt zondag Laetare Rozenzondag genoemd. De gelovigen brengen de eerste rozen naar de kerk en geven elkaar rozen. De roos is het symbool van de Opgestane Heer en van de christelijke vreugde. Op deze zondag wordt dikwijls Johannes 6 gelezen, het verhaal dat verteld over vijfduizend mensen die te eten krijgen, het beeld van de maaltijd die eens voor alle volken zal worden aangericht, aldus Jesaja 25.

4. *Judica* ('Doe mij recht'), naar Psalm 43:1 'Doe mij recht, o God'. Met deze woorden begint de eigenlijke lijdenstijd.
5. *Palmarum* - Palmzondag, tweede passiezondag. Deze zondag heeft een dubbel karakter. Enerzijds de feestelijke huldiging van Jezus bij zijn op een ezel binnen rijden van Jeruzalem (intocht), anderzijds staat het lijden van Jezus centraal (Bachs Mattheuspasion is voor deze dag geschreven) en klinkt Psalm 22: 'Mijn God, mijn God, waarom hebt U mij verlaten?'.

Kerkelijke kleur

De lutherse en protestantse traditie gaan tot Aswoensdag door met groen (de kleur van leven en hoop) en laat paars (de kleur van boete en inkeer) zijn van de Veertigdagentijd. In de rooms-katholieke traditie is paars natuurlijk ook de kleur van de Vastentijd, maar ook van de Voorvastentijd.

